

MANUSCRISE ȘI TIPĂRITURI SLAVONE ȘI ROMÂNEȘTI. TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI EXISTENTE LA BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ CONSTANȚA

Marinela Machidon
Universitatea Ovidius Constanța

Resume

De plus d'un siècle les collections des manuscrits et des ouvrages imprimés slavo-roumains ou roumains ont attiré particulièrement l'attention de nombreux spécialistes roumains et étrangers.

Il nous semble opportune de mettre en évidence, dans l'introduction de cette étude, les efforts de ces spécialistes, orientés vers l'action commune d'enregistrer et de décrire les différents fonds des manuscrits et des ouvrages imprimés slavo-roumains qui se trouvent dans notre pays.

Le fond de l'étude est une sorte de compte-rendu des principaux ouvrages imprimés qui abrite la bibliothèque départementale de la ville de Constantza.

Numele de Dobrogea, prin care astăzi se înțelege întreaga provincie românească cuprinsă între gurile Dunării și hotarul convențional dinspre Bulgaria, nu este vechi. În antichitate ținutul se numea Scythia minor, spre deosebire de Scythia major a stepelor de la nordul Mării Negre¹.

Privită în totalitatea desfășurării sale, istoria străveche a Dobrogei a ocupat un loc special în cadrul general al procesului istoric petrecut în același timp în interiorul unității geografico-culturale constituite la Dunărea de Jos și Marea Neagră, fără însă a contrazice marea unitate balcano-danubiano-carpatică, în care se integra organic².

Loc de întretăiere a unor importante drumuri comerciale, teritoriul dintre Dunăre și Mare a continuat și după intrarea lui sub stăpânire otomană să aibă strânse legături cu Țara Românească și Moldova. Elementul românesc a persistat aici, el avea puternice rădăcini. Se știe că printre primele mențiuni documentare despre români sunt cele referitoare la românii dinspre Pontul Euxin. Pentru marii noștri domnitori, ca și pentru oamenii politici români însemnați ideea înlăturării vasalității turcești, era strâns legată de ideea eliberării primului teritoriu românesc intrat în stăpânire turcească. Această idee, care s-a realizat în împrejurările istorice ale evului mediu, a căpătat noi valențe și s-a împlinit în epoca modernă. Războiul ruso-româno-turc din 1877-1878 a

Manuscrise și tipărituri slavone .../ Ovidius University Annals of Philology XVI, 325 -337 (2005)
adus României o dată cu independența politică și teritoriul dintre Dunăre și Mare³.

Leagăn al unei civilizații străvechi , Dobrogea face obiectul unor ample studii și investigații arheologice ale căror baze au fost puse de neobositul istoric și arheolog Vasile Pârvan ; noi și noi mărturii scoase la iveală prin pasiunea colectivului de cercetători ai Muzeului arheologic dobrogean adaugă date prețioase la cunoașterea trecutului istoric.

Bibliografia *Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească* a Constanței Călinescu se adresează cercetătorilor preocupați să adâncească sau să alcătuiască studii monografice , lucrări de sinteză consacrate unor persoane sau domenii de activitate , precum și tuturor celor interesați în cunoașterea unor aspecte ale vieții dobrogene⁴.

De peste un secol , colecțiile de manuscrise și cărți vechi slavone , slavo-române și românești au reținut atenția a numeroși cercetători români și străini. Aceștia și-au orientat eforturile în direcția înregistrării și descrierii diferitelor fonduri de manuscrise și tipărituri din țară , ori aflate în biblioteci străine.

În domeniul filologiei sau , mai precis , în acela al lingvisticii și istoriei literaturii vechi , Ioan Bogdan este creatorul filologiei slavo-române (termenul îi aparține) și primul nostru filolog slavist. El ne-a lăsat o bogată moștenire științifică care este revendicată în egală măsură de istorici și de filologi. Edițiile sale de documente slavo-române , edițiile și studiile asupra istoriografiei bizantine și sud-slave și cele asupra istoriografiei vechi românești , descrierile de manuscrise și cărți vechi slavo-române și românești sunt astăzi reunite și cuprinse în volumul omagial Ioan Bogdan , *Scieri alese*⁵.

Numărul manuscriselor slave intrate în circuitul culturii vechi românești sau copiate de cărturarii români este impresionant pentru un popor care vorbește o limbă atât de îndepărtată de slavonă . A.I.Iațimirski socotea la vreo zece mii manuscrisele de proveniență românească⁶ dintre care numai ceea ce a scăpat vicisitudinilor istorice se mai păstrează astăzi în numeroase biblioteci din țară și de peste hotare . Dacă aprecierea lui Iațimirski ar putea să pară exagerată , ideea pe care ea vrea să o illustreze și anume intensa activitate în această limbă internațională a cărturarilor răsăriteni , primește pe zi ce trece tot mai multe confirmări . Devine tot mai clar , pe măsură ce se aprofundează studiul fenomenului , că adoptând limba slavă veche (apoi slavona) ca limbă de cultură , românii au făcut din ea un factor de afirmare originală în cadrul

culturii răsăritene , contribuind activ la păstrarea și înmulțirea prin copii - adesea splendid executate - a tezaurului cultural slav și bizantin. Acestui tezaur românii i-au adăugat o valoroasă literatură originală în limba slavonă ⁷.

O problemă esențială care se pune astăzi slavisticii românești este de a stabili inventarul tuturor manuscriselor slave de proveniență românească aflate în biblioteci din țară și de peste hotare , acțiune care a fost reluată din 1959. Astfel , Petre P. Panaitescu a întocmit catalogul manuscriselor slave din B.A.R. ⁸. Scrise în cea mai mare parte chiar pe teritoriul țării noastre , aceste manuscrise afirmă Petre P. Panaitescu , ”constituie un izvor intern al vechii culturii românești , anterior mărturiilor scrise în limba poporului “ iar cele aduse în secolele trecute din țări slave pentru a fi folosite în Țările Române sunt ” o mărturie a relațiilor de cultură între aceste țări și țara noastră “ (p. V).

Sub auspiciile Asociației Slaviștilor , Ioan Iufu a întreprins întâia explorare sistematică a bibliotecilor din Transilvania și Banat , unde se credea că nu se află prea multe manuscrise întrucât ” se acreditase părerea greșită despre o mai slabă răspândire a limbii slavone în această parte a țării “ ⁹. Din aceste prime cercetări au ieșit la iveală 98 de manuscrise slave a căror descriere sumară s-a publicat în Romanoslavica nr. VIII 11963 , p 451 - 468.

Tot în Romanoslavica Paul Mihail și Zamfira Mihail au publicat descrierea manuscriselor slave în colecții din Moldova ¹⁰.

” Inițiativa de a alcătui o serie de cataloage în care să fie cuprinse fondurile mari și mici ,care adăpostesc manuscrise slavo-române și slave din țara noastră ,nota Elena Lința ¹¹ , își are originea într-o idee lansată în urmă cu 20 de ani la Asociația Slaviștilor când am proiectat două lucrări de amploare : Catalogul manuscriselor slavo-române și Dicționarul slavonei românești “¹². Articolul Elenei Lința continuă cu prezentarea seriei celor patru volume ale sale :

I) Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași , București , 1980 ;

II) Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj - Napoca , București , 1980 ;

III) Catalogul manuscriselor slavo-române din București , București , 1981 , în colaborare cu Lucia Djamo - Diaconiță și Olga Stoicovici ;

IV) Catalogul manuscriselor slavo-române din Brașov , București , 1985 (acest ultim volum avea să vadă lumina tiparului un an mai târziu publicării articolului).

E de consemnat , consideră Puiu Enache , atenția mărită ce s-a acordat în anii din urmă editării textelor de literatură veche , ceea ce a dus la apariția unor prețioase ediții critice , volume selective și antologii. ”Datorate unor remarcabili cercetători , filologi ori lingviști , buni cunoscători ai scrierilor din evul mediu , toate acestea , lucrări de frumoasă ținută științifică , au devenit în scurt timp indispensabile instrumente de lucru “¹³.

O astfel de antologie , în două volume , este ” *Literatura română veche* “ . Pentru cine se oprește mai mult asupra izvoarelor întregii noastre moșteniri spirituale , este evident, nota în prefața ei autorul , Gheorghe Mihailă , că în perioada sec. XV- primele decenii ale secolului al XVII-lea se constituie trăsăturile esențiale ale culturii române , originalitatea ei , capacitatea de a exprima un ethos specific și a da expresie unor orizonturi și unor legi proprii de creștere. Personalitățile și operele cele mai reprezentative sunt exponenții acestor orizonturi și acestor direcții “¹⁴.

Măsurile oficiale luate în ultimii ani , începând cu anul 1975 , pentru inventarierea patrimoniului cultural național au stimulat activitatea muzeelor și bibliotecilor noastre. Acestea au scos în evidență , prin diferite acțiuni organizate și conduse științific , ideea conștiinței de neam și a unității naționale promovată , de-a lungul vremurilor , de cărți¹⁵.

Între factorii care au contribuit la răspândirea cărții românești în Dobrogea , biserica ocupă un loc important.

În localitățile românești din Dobrogea au existat biserici și școli cu mult înainte de războiul de independență. Firește , atât practica religioasă , cât și nevoile de instruire au făcut necesară prezența cărții . Căile și mijloacele de pătrundere a cărții românești în Dobrogea au fost foarte diverse. Este de presupus că daniile făcute bisericii din dreapta Dunării de către domnitorii români vor fi cuprins și cărți necesare serviciului religios. Danii de cărți au făcut , nu încapă îndoială , bisericii de aici , mănăstirile din țările românești , înalții ierarhi , precum și numeroșii preoți , dascăli și diaci care treceau în Dobrogea să servească biserica și școala - lucru atestat cu prisosință și de însemnările aflate pe cărțile de cult aflate în numeroase localități dobrogene¹⁶.

Pulsul literar al Dobrogei merită o mai bună difuziune în conștiința opiniei publice de la noi. ” Se va corecta , astfel, și pe această cale , este de părere Puiu Enache , eroarea de a mai considera tărâmul de la Pontul Euxin numai ca un loc al exilului și se va impune adevărul ca Dobrogea , cu tot ceea

ce are ea :oameni , pământ , mituri , istorie , pietre , apă , a constituit și constituie un permanent generator de literatură “¹⁷.

Lucrarea noastră își propune să înregistreze și să descrie principalele colecții de manuscrise și tipărituri din fondul dobrogean. Aceste colecții sunt astăzi adăpostite în următoarele fonduri din județul Constanța : mănăstirea ” Sfânta Maria “ din Techirghiol , Biblioteca Județeană Constanța și Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța ; din județul Tulcea : mănăstirea Cocoș , mănăstirea Celic - Dere , mănăstirea Uspenia , Muzeul de Arheologie Tulcea și biblioteca Institutului de cercetari eco-muzeale Tulcea.

Mărturiile documentare aparținând secolelor XVI-XIX pe care le prezentăm în lucrarea noastră dovedesc cumpărarea , folosirea și păstrarea manuscriselor românești și slavone dar și a tipăriturilor slavone și românești în Dobrogea de către diversele categorii sociale ale vremii (reprezentanți ai clerului îndeosebi , dar și negustori ori meșteșugari).

Și deși Dobrogea a fost vitregită de soartă prin trecutul său zbuciumat , deși nu a existat aici o tiparniță în evul mediu , se poate demonstra circulația pe aceste meleaguri a manuscriselor și în special a tipăriturilor realizate în toate cele trei provincii românești : Țara Românească , Moldova și Transilvania sau în afara granițelor lor , în orașe ca Moscova , Kiev, Istanbul sau Sankt-Petersburg.

O parte din aceste manuscrise și tipărituri au aparținut câtorva dintre mănăstirile și parohiile din cadrul Arhiepiscopiei Tomisului , iar altele au constituit proprietatea rușilor lipoveni ori a bulgarilor din Dobrogea .Majoritatea colecțiilor prezentate au fost alcătuite din donații sau din centralizări de fonduri (cum ar fi colecția mănăstirii Cocoș din județul Tulcea, a Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea sau cea a Bibliotecii Județene Constanța).

Am evidențiat în descrierea fiecărui manuscris sau tipăritură însemnările cuprinse pe filele lor .Am consemnat doar prezența acestora , și deși nu sunt prea numeroase, considerăm că ele merită atenția cuvenită . Scrise fie pe copertile interioare , pe filele albe de lângă acestea , fie la sfârșitul capitolelor sau pe orice spațiu alb de pe filele cărții , ele au fost notate întotdeauna cu respect pentru cartea respectivă , fără a afecta textul propriu-zis. Ele transmit informații despre starea timpului și calitatea recoltelor , relatează diverse evenimente sociale (cutremure de pământ , de exemplu) ori ne dau informații despre acte de danie . Majoritatea însemnărilor sunt scrise în limba română (în alfabet de tranziție sau cu litere chirilice), iar în cazul

manuscriselor și tipăriturilor slavone de cele mai multe ori în limba rusă (alfabet de tranziție), cu particularități specifice graiurilor lipovenești.

Se consideră că însemnările pe cărți și manuscrise - care au făcut până acum mai ales obiectul studiilor de istorie și bibliologie - pot servi , consideră Mihai Mitu , un material interesant și pentru cercetările din domeniul etimologiei. Din acest gen de texte se dau exemple de atestări anterioare celor înregistrate în dicționare , cuvinte , derivate sau sensuri noi , încercându-se în câteva cazuri și aflarea etimologiei ¹⁸.

Alteori din însemnările cuprinse pe filele lor, aflăm lucruri deosebit de interesante cu privire la circulația manuscriselor sau tipăriturilor vechi. Am aflat astfel că unul din manuscrisele de seamă din evul mediu a tranzitat Dobrogea. Este vorba de manuscrisul lui Mancio Giugiov din Tulcea cu Analele de la Bistrița , publicate și studiate de Ioan Bogdan ¹⁹.

Cum se știe , cercetătorii vechii culturi românești au un instrument de lucru indispensabil în *Bibliografia românească*, publicată de Ion Bianu , Nerva Hodoș și continuată de Dan Simionescu .Tomul I cuprinde perioada 1508-1716 și a apărut în anul 1903. Tomul II cuprinde perioada 1716-1808 și a văzut lumina tiparului în 1910. Tomul III , cuprinzând perioada 1809-1830 a apărut în 1936 iar Tomul IV , Adăugiri și îndreptări a apărut în 1944. O completare a cercetărilor bibliografice efectuate după această dată (1944) și care privesc tiparul românesc până la 1830 poate fi considerată cartea Danielei Poenaru , *Contribuții la bibliografia românească veche*, publicată în anul 1973. De asemenea , se știe că un moment de referință în evoluția ulterioară a tiparului românesc îl constituie publicarea celor patru volume din *Bibliografia românească modernă* (1831-1918) , al cărei coordonator este Gabriel Ștrempel. Volumul I cuprinde , alfabetic , literele A - C și a apărut în 1984 , Volumul II , cuprinzând literele D - K s-a tipărit în 1986 , Volumul III , care cuprinde literele L - Q a apărut în 1989 și Volumul al IV lea , cuprinzând literele R - Z a văzut lumina tiparului în 1996.

Consemnăm că am făcut referire la aceste studii remarcabile în înregistrarea și descrierea materialului prezentat în lucrarea noastră privind tipăriturile vechi românești. De asemenea , alte trei cataloage ne-au fost instrumente de lucru în înregistrarea și descrierea tipăriturilor slavone. Este vorba despre catalogul lui Ivan Karataev , *Описание славяно – русских книг, напечатанных кирилловскими буквами 1491-1730* , publicat la Sankt – Petersburg în 1878 , de cele trei volume ale catalogului lui Iaroslav Isaevici și Iakim Zapasko, *Пам’ ятки книжного мистецтва. Каталог стародруків*

виданих на Україні 1574 -1800.(Volumul I cuprinzând perioada 1574 - 1700 a apărut în 1981 , Volumul II , cuprinzând perioada 1701 - 1764 a văzut lumina tiparului în 1984 , iar Volumul III, care cuprinde perioada 1765 - 1800 a fost tipărit la Lvov, ca și celelalte , în 1984). Al treilea catalog este alcătuit de A.S. Zernova și T.N. Kameneva și este intitulat *Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века* , apărut la Moscova , în 1968.

Cu mulțumirea de a fi contribuit la mai buna cunoaștere a trecutului neamului nostru de pe aceste meleaguri prin intermediul unui astfel de instrument de lucru , concluzionăm că și la noi cărțile , fie manuscrise ori tipărituri vechi , obținute nu de puține ori cu mari sacrificii materiale și îndelungi osteneți , au jucat un rol important în evoluția societății , contribuind , prin circulația lor la păstrarea și afirmarea limbii , a credinței , a unității noastre spirituale .

Cartea impunea respect , trăinicie , ca și biserica unde se păstra de veacuri .

Prin descrierea manuscriselor și tipăriturilor din fondul dobrogean am dorit a crea o imagine cât mai completă a valorilor bibliofile aparținătoare zonei. Desigur nu am avut în vedere realizarea , imposibilă de altfel , a unei imagini exhaustive a volumului de carte veche cu circulație în județele Constanța și Tulcea . Mereu vor ieși la iveală noi exemplare , în special din colecțiile particulare , care vor intra sau reintra în circuitul științific de valori.

Fondul de carte veche de la Biblioteca Județeană Constanța

De la încreștinarea și formarea sa ca neam , poporul român a avut în Biserica sa ortodoxă un permanent îndrumător nu numai în probleme spirituale , ci și în cele de ordin cultural-artistic , social-umanitar și național-patriotic. Biserica a fost aceea care a îndrumat veacuri în șir activitatea culturală din țările românești , prin școli , manuscrise și cărți tipărite. În mănăstirile și schiturile noastre , ctitorite de domnitori sau de smeriți călugări , a înflorit nu numai cultura , ci și arta românească , cu toate formele ei de manifestare : arhitectură , pictură , sculptură , broderie , muzica²⁰ .

Datorită așezării geografice între Dunăre și Marea Neagră , Dobrogea a fost prima provincie românească intrată în lumina istoriei .

Înainte de cucerirea Daciei de către români , Dobrogea , Scythia Minor pe atunci , a intrat sub stăpânirea română (secolul I î.e.n.). Ca urmare a acestui fapt , Dobrogea poate fi considerată ca fiind prima provincie română dintre toate provinciile românești de mai târziu.

Aceeași poziție geografică a provinciei , între stepele Europei răsăritene și strălucitul Bizanț medieval , a dus la transformarea Dobrogei într-un drum al migrației popoarelor și loc de desfășurare a războaielor ruso-turce , ce culminează în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea , cu grave urmări pentru viața localnicilor²¹ .

În anul 1897 a luat ființă la Constanța Cercul literar ”Ovidiu “ , din inițiativa unui grup de intelectuali , în frunte cu istoricul literar Petru Vulcan. Între dezideratele acestei mișcări culturale se numărau : editarea unei reviste literare , ridicarea nivelului spiritual al cetățenilor , înființarea unei biblioteci publice. Fondul bibliotecii urma să fie creat prin donații de bani sau cărți. Apelul comitetului de conducere al cercului literar a adus un număr important de volume (aproximativ 3.000) , ceea ce a permis ca în 1898 să se inaugureze Biblioteca²² .

În 1900 , activitatea bibliotecii încetează datorită unor neînțelegeri între membrii cercului literar ” Ovidiu “ , care se și desființează.

După primul război mondial , dezvoltarea orașului , extinderea activităților economice , sporirea populației , duc la ideea înființării unei biblioteci publice . În 1933 biblioteca a fost amenajată în casele poetului și juristului I.N. roman , de pe strada Carol , nr. 127 (azi Bulevardul Tomis) . Biblioteca a fost deschisă pentru public la sfârșitul anului 1934²³ .

După începerea celui de-al doilea război mondial , în 1941 , casele I.N.Roman , care adăposteau biblioteca sunt bombardate , cărțile fiind transferate la Școala de băieți nr.2 , apoi la Cazinoul municipal Constanța , unde se vor inventaria și recondiționa.

Biblioteca s-a redeschis în noiembrie 1943 , în incinta Primăriei și deținea aproximativ 20.000 de volume . Dar în 1944 își încetează din nou activitatea din cauza războiului , cărțile și alte documente fiind mutate la o școală din comuna Basarabi , județul Constanța.

În ianuarie 1946 , se redeschide în aceeași incintă , numindu-se Biblioteca Regională a Dobrogei , iar din noiembrie 1951 funcționează conform Regulamentului bibliotecilor centrale și regionale pe principii

biblioteconomice , regulament aprobat de către Comitetul pentru Așezăminte Culturale ²⁴ .

În iunie 1963 biblioteca se mută în Bulevardul Republicii , nr. 7 bis (azi Bulevardul Ferdinand) , într-un sediu amenajat pentru o bibliotecă regională . În 1980 Biblioteca Județeană Constanța își mută sălile de lectură și serviciile tehnice într-un nou sediu , în clădirea Arhiepiscopiei din strada Muzeelor nr. 23 (azi strada Arhiepiscopiei) .

Actualul sediu al Bibliotecii Județene este pe strada Mircea cel Bătrân nr. 104 A . Slujba de sfințire a noului sediu a avut loc în data de 30 noiembrie 1998 și a fost oficiată de I.P.S. Lucian Florea , arhiepiscop al Tomisului , însoțit de un sobor de preoți. Deschiderea oficială s-a desfășurat pe 1 decembrie 1998 , fiind dedicată zilei Naționale a României , în prezența autorităților locale.

Mărturiile documentare aparținând secolelor XVII - XIX pe care le adăpostește Biblioteca Județeană Constanța dovedesc cumpărarea , folosirea și păstrarea cărților vechi , tipărite în celelalte provincii ale țării, de către diversele pături sociale ale vremii din acest colț de țară.

Fondul pe care l-am găsit în acest depozit constituie o colecție modestă numeric , de numai 12 tipărituri românești până la 1854 , cărți care au văzut lumina tiparului în cele trei provincii românești : Țara Românească (4) , Moldova (1) și Transilvania (7).

Exemplarele găsite de noi în acest depozit reprezintă texte liturgice practice , folosite în altar sau la strană : trei evanghelii , un octoih , un penticostar , un molitvelnic , două liturghiere , un strașnic , un catavasier , o panahidă cu litia mică și o biblie.

În toamna anului 1972 Biblioteca Județeană din Constanța împlinea 40 de ani de existență și pășind în al cincilea deceniu de activitate și-a înscris în programul său valorificarea fondurilor locale și orientarea întregii activități spre completarea și prelucrarea fondurilor de publicații , astfel încât să devină instrumente eficiente de cercetare a trecutului, de înțelegere a marilor transformări ale acestui colț de țară , astfel încât biblioteca să devină principalul mijloc de informare și documentare a tuturor categoriilor de cititori ²⁵ .

Cu lucrarea Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească Biblioteca Județeană inaugura , în 1969 , seria bibliografiilor de informare din colecția Contribuții la bibliografia Dobrogei ²⁶ . Al doilea volum , intitulat

I. A. CĂRȚI ROMÂNEȘTI DE LA BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ CONSTANȚA

1. Tipărite până la 1830.

145. Evanghelie, București , 1682.

Vezi B.R.V. 74, Vol. I, p. 246.

Daniela Poenaru. Contribuții la B.R.V. 74, pagina 170.

146. Penticostar, București ,1743.

Vezi B.R.V. 232, Vol. II, p. 70.

Însemnări:

1. *Însemnarea tipografului la sfârșitul cărții: „Tipăritu saú în anul de la Spasenia lumii 1743.”*

2. *Pe coperta interioară din față: „Acest Penticostariu se ține de Biserica greco- catolică de Andridu 1868.”*

3. *Pe aceeași copertă mai jos: „Ferecat de I. Vasiliu.”*

147. Evanghelie, București , 1750.

Vezi B.R.V. 275, Vol. II, p. 113.

Daniela Poenaru, Contribuții la B.R.V. 275, pagina 193.

148. Evanghelie, Blaj , 1756.

Vezi B.R.V.342, Vol. II, p. 164.

Daniela Poenaru, Contribuții la B.R.V.342, pagina 203.

Însemnări:

1. *Pe fila albă de lângă coperta din față: „Această sfântă carte Evanghelie am cumpărato (sic.) de la Dumnealui popa Sandu din Galați și am dato (sic.) la Biserica din comuna Ostrovu să fie de folos la bisearica de acolo.”*

149. Liturghier, Blaj , 1775.

Vezi B.R.V.391, Vol. II, p. 212.

Însemnări:

1. *Pe coperta interioară din față:* „Această liturghie este proprie a mea. Ion Rotaru din satul Răcoasa. 1883 mai 20.”

150. Catavasier, Blaj , 1777.

Vezi B.R.V.404, Vol. II, p. 220.

Însemnări:

1. *Pe coperta interioară din față:* „Cumpărată de la Anticariat Constanța, lei 1500. Anul 1971, 12 octombrie.”

151. Biblia, Blaj , 1795.

Vezi B.R.V.595, Vol. II, p. 380.

152. Strasnic, Blaj , 1804.

Vezi B.R.V. 674, Vol. II, p. 452 (Ediția III).

Însemnări:

1. *Pe coperta interioară din față:* „Cosma Moraru, cantore si iconom. 1872.”

153. Liturghii, Blaj, 1807.

Vezi B.R.V. 721, Vol. II, p. 502.

Însemnări:

1. *Pe coperta interioară din spate:* „Achiziționat de la Anticariat Constanța la 11.07.1969 lei 625.”

2. Tipărite după 1830.

154. Panahidă și litia mică, Iași , 1837.

Vezi B.R.M.43236, Vol. III, p. 721.

Însemnări:

1. *Pe fila albă de lângă coperta din față:* „Această Panahidă este a Părintelui Thoma Țurcan din comuna Ostrov, anul 1880 ianuarie, 10 zile.”

155. Molitvelnic, Sibiu , 1853.

Vezi B.R.M. 39102, Vol.III, p. 463.

156. Octoih, București , 1854.

Vezi B.R.M. 42306, Vol. III, p. 661.

Note

1. 1878 -1928 Dobrogea *Cincizeci de ani de viață românească* , București , 1928 , p. 5.
2. Radu Vulpe , *Din istoria Dobrogei* (în 3 volume) , București , 1965 , p.14.
3. Ion Barnea și Ștefan Ștefănescu , *Din istoria Dobrogei* (3 volume) , Vol III , București , 1971 , p.376 - 377.
4. Constanța Călinescu , *Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească* , Constanța , 1969 , p.11.
5. Ioan Bogdan , *Scrieri alese* cu un cuvânt înainte de Emil Petrovici (Ediția îngrijită , studiu introductiv și note de Gheorghe Mihăilă) , București , 1968.
6. A.I. Iațimirski , *Славянские и Русские рукописи румынских библиотек , Sankt - Petersburg* , 1905. ” Studiul lui Iațimirski e plin de greșeli și omisiuni “ - nota Damian P. Bogdan și semnala aceste lipsuri în artic. **Despre manuscrisele slave din B.A.R.** Extras din revista Arhiva Românească - Tom IV , București , 1940 , p 14 - 15.
7. Zlatca Iuffu , **Manuscrisele slave din biblioteca și muzeul mănăstirii Dragomirna** , Romanoslavica XIII / 1966 , p. 189.
8. Petre P. Panaitescu , **Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.** , Volumul I , București , 1959.
9. Ioan Iufu , **Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania și Banat** , Romanoslavica VIII / 1963 , p.451.
10. Paul Mihail și Zamfira Mihail , **Manuscrise slave în colecții din Moldova (I)** , Romanoslavica XVIII / 1972 , p.265 - 319.
11. Elene Lința , **Despre catalogul manuscriselor slavo-române din R.S.R.**, Romanoslavica XXII / 1984 , p.351.
12. Vezi Gheorghe Mihăilă , **Dicționar al limbii române vechi (sf. sec. X - înc. sec. XVI)** , București , 1974 și **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo - române 1374 - 1600** , Red. Gheorghe Bolocan , București 1981 în Elena Lința , **Despre catalogul**
13. Puiu Enache , **Noua cercetare a literaturii vechi** , Tomis , An VI , nr. 4 , aprilie 1971 , p.6.
14. Gheorghe Mihăilă , **Literatura română veche (1402 - 1647)** Vol. I , București 1969 , p.7. Această antologie ” continuă efortul de a face cunoscută marelui public una din perioadele literare mai puțin frecventate , care ascunde însă nu numai nebănuite frumuseți de trăire și expresie dar și trăsături în care regăsim rădăcini mai vechi ale unor scrieri ce nu ni s-au păstrat și temeuri pentru literatura de mai târziu “ (Pavel Chihaiia în artic. **Literatura română veche** , în Tomis , anul V nr. 7 , iulie , 1970 , p.6) .
15. Constantin Cioroiu și Aurel Mocanu , **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877** , Constanța 1978 , p.3.
16. Constantin Cioroiu și Aurel Mocanu , **Cartea românească**p.17.

17. Enache Puiu , **Scriitori și reviste la Pontul Euxin** , Constanța , 1997 , p.7.
18. Mihai Mitu , **Între bibliologie și lingvistică** , S.C.L. 3/1986 , p.198. În acest articol , autorul precizează ca însemnările pe cărți și manuscrise sunt un izvor pentru cercetarea etimologică.
19. **Letopisețul de la Bistrița 1359 - 1506** în Ioan Bogdan , **Cronice inedite atingătoare de istoria românilor**, București , 1895 sau Ioan Bogdan **Scrieri alese** (ediția îngrijită , studiu introductiv și note de Gheorghe Mihăilă) , p. 377 și nota 3:
” Pe la 1869 sbornicul (codicele de la Tulcea - n.n.) se afla în proprietatea unui bulgar din Zebil (sat 35 km departe de Tulcea) , cu numele Mancio Nenov Giugiov , care l-a lăsat spre păstrare în biblioteca bulgărească din Tulcea “. În nota 3 se precizează între altele , că manuscrisul a aparținut unui lipovean.
20. Mircea Păcurariu , **Istoria Bisericii Ortodoxe Române** , București , 1991 , p.5.
21. I. Rădulescu și Athena Herbst - Rădoi , **Județul Constanța** , București , 1974 , p.7.
22. **Biblioteca județeană Constanța** , Editura ” Tenis Club Sen “ Constanța , 1999 , p.5.
23. **Biblioteca județeană Constanța** , , p.6.
24. **Biblioteca județeană Constanța** , , p.7.
25. Ion Faiter , Constanța Călinescu , **Reviste dobrogene. Analele Dobrogei. Arhiva Dobrogei** , Constanța , 1971 , p...VI.
26. Constanța Călinescu , **Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească** , Constanța , 1969 p.7.
27. Constanța Călinescu , Ion Faiter , **Dimensiunile unor vocații. Contribuții la bibliografia Dobrogei** , Constanța , 1979 , p.5.

Abrevieri

1. BRV – *Bibliografia românească veche*, tom I-IV, Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, București, 1903, 1910, 1936, 1944
2. BRM – *Bibliografia românească modernă* (1831 – 1918), vol I-IV, coord. Gabriel Ștrempel, București, 1984, 1986, 1989, 1996.